

Uhorsko-poljská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy [Ugarsko-poljska kronika. Nedovoljno cijenjen izvor srednjoeuropske povijesti], prir. Martin Homza, prev. Jana Balegová, Post Scriptum, Bratislava 2009., 223 str.

Nedavno izdanje jednog od najintragantnijih izvora za povijest Ugarskog Kraljevstva priredio je slovački povjesničar Martin Homza, redoviti profesor na Odsjeku za slovačku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Comenius iz Bratislave. Izdanje je objavljeno prošle godine u Bratislavi s ciljem da se široj publici predstavi jedan (do sada) nedovoljno proučavani srednjovjekovni izvor. Činjenica da je to djelo namijenjeno široj publici odražena je u njezinoj formi, koja je pristupačna čitateljima koji nisu pobliže upoznati s tematikom, s jedne strane, dok je, s druge, uspjela zadržati ustanovljenu znanstvenu formu potrebnu za kritičko izdanje izvora. Ti su navodi generalno istaknuti u uvodu (9-11), u kojem se navodi i dugoročni interes historiografije po pitanjima *Ugarsko-poljske kronike*. Spomenuta je i suradnja s poljskim izdavačem izvora, Ryszardom Grzesikom, sa Slavističkog instituta u Poznanju.

Tekstu kronike prethode dvije studije koje zauzimaju oko polovice publikacije. Prva studija nosi naslov *Uhorsko-poljská kronika a jej posolstvo pre slovenské dejiny* [Ugarsko-poljska kronika i njezino nasljeđe za slovačku povijest] (5-88), u kojoj se autor ponajprije osvrće na osnovni kontekst i kompoziciju izvora koji je sačuvan u dvije verzije: dužoj, koja se sastoji od tri dijela: *Chronica Hungarorum*, *Vita Sancti Stephani* (prema Hartvikovoj verziji) i *Chronica Polonorum* (dakle cjelovitoj Ugarsko-poljskoj kronici), i kraćoj, u kojoj je *Poljska kronika* izostavljena. Sam tekst sačuvan je u mnogo rukopisa, a najstariji i najduži prijepis dio je zbirke *Codex Varsovianus Zamoyskianus* (signatura BOZ 28; tekst *Kronike* nalazi se na fol. 90-96'). Ukupno, do sada je bilo 11 izdanja tog izvora, a najvažnija potpisuju Béla Karácsony i Ryszard Grzesik. Budući da izvor opisuje ranu povijest Ugarskog Kraljevstva, živote svetaca i djela kraljeva, prelazi žanrovske granice kronike kombinirajući je s onima žanrova *vita* i *gesta*. Nadalje, autor postavlja pitanje datacije *Kronike*, a u pitanju nastanka slaže se s Grzesikom, zaključujući da je napisana u razdoblju dvadesetih ili tridesetih godina 13. stoljeća, na jednom od dvorova Kolomana iz Galicije, hercega Slavonije i sina ugarskog kralja Andrije II. Martin Homza postavio je i pitanje autorstva *Kronike*, priklanjajući se mišljenju da je autor Adolf, prvi prior Spiša. Napominje i da je tzv. anonimni notar (autor djela *Gesta Hungarorum*) djelovao na dvoru Kolomanova starijeg brata, kralja Bele IV., u približno istom vremenu kada je nastala i *Ugarsko-poljska kronika*. No nedavna publikacija izdanja *Gesta Hungarorum* (u sklopu serije CEMT) kao razdoblje nastanka tog djela preferira razdoblje kralja Bele III. umjesto onoga budućeg kralja Bele IV. Sljedeći problem kojeg se autor dotaknuo jest pitanje stila te djela koja su utjecala na autora ili onih koja su djelomično uključena u samu *Kroniku* (podjednako onih narativnog i hagiografskog karaktera). Autor se potom okreće i raznim drugim problemima: rangu povijesne utemeljenosti, usporedbi s drugim srednjovjekovnim ugarskim kronikama ili analizi toponima (među kojima i nazivu *Sclavonia*). Poveći dio uvodne studije bavi se osobama spomenutim u *Kronici*: njihovim imenskim sustavom, etnicitetom i razlozima zbog kojih su se pojavili u priči. Veći naglasak stavlja na mitskog vladara Aquilu (čija je povijesna figura hunski vladar Atila), potom ugarske vladare Stjepana I. i Ladislava I. te poljske vladare Boleslava I. i Boleslava II. Posebnu pozornost dobio je i Stjepanov otac Gejza (Yesse) i njegova poljska supruga Adelaida, koja ima dominantnu žensku ulogu u priči. No njezina je pojava kontroverzna, jer je njezina

povijesna uloga upitna te je Šarolta, kćerka Gyule, inače smatrana Stjepanovom majkom. Autor donosi razne mogućnosti pri interpretaciji njezine osobe.

Druga uvodna studija nosi naslov *Reflexia kroniky v slovenskej historiografii* [Odras kronike u slovačkoj historiografiji] (89-110) te obrađuje razne poglede koje je slovačka historiografija imala na kroniku još od vremena Samuela Timona na prijelazu 17. u 18. stoljeće. Autor naglašava da se slovački povjesničari 18. st., kao npr. Adam František Kollár, Juraj Papánek ili Juraj Sklenár, nisu dotakli mnogih važnih pitanja u vezi s *Kronikom*, posebice u kontekstu uloge Adelaide. Martin Homza tvrdi da su autori 19. stoljeća, kao npr. Ján Kollár ili Pavel Jozef Šafárik, također ispustili spomenuti naslijeđe *Ugarsko-poljske kronike*, da bi se ono aktualiziralo s Frankom V. Sasinekom, na kojeg je utjecala činjenica da se izvor pojavljuje u ediciji *Monumenta Poloniae Historica*. Posljedično tome, drugačiji pogled ima novi val slovačkih povjesničara predvođenih Václavom Chaloupeckým (1882.–1951.), Františekom Hrušovským (1903.–1956.) ili Danielom Rapantom (1897.–1988.) i Peterom Ratkošem (1921.–1987.), čije pristupe autor propituje i kritizira kao selektivne, što je, prema njegovu mišljenju, i bio glavni razlog za izdanje ovog izvora u latinskom originalu i u prijevodu na slovački jezik.

Nakon uvodnih studija slijede faksimili *Ugarsko-poljske kronike* preuzeti iz djela *Codex Varsovianus Zamoyskianus* iz 14. stoljeća (I-XIV), te potom pravila po kojima je izdanje priređeno (115-117), gdje priređivači Martin Homza i Jana Balegová objašnjavaju svoj pristup te navode da je glavna nakana njihova rada da izdanje bude više književna rekonstrukcija nego strogo kritičko izdanje. Njihova verzija proizašla je iz Karácsonyijeva izdanja iz 1968., koje je koristilo praktički sve dostupne tekstove kronike te njezinu dužu i kraću verziju uzimajući *Codex Varsovianus Zamoyskianus* kao osnovu cijelog djela (izdajući tekst podijeljen u tri stupca). Budući da je nakana Homze i Balegove bila pristupačnost široj publici, njihov je tekst koherentan i bez takve podjele na stupce.

Kronika (118-185) započinje dijelom *Incipit Cronica Ungarorum iuncta et mixta cumronicis Polonorum et vita Sancti Stephani*, a biblijske reference i citati prepliću se s pričom (pri čemu je autor kronike koristio Vulgatu). Priča započinje kraljem Aquilom (Atilom), koji iz svoje domovine, Istočne Ugarske (*orientalem regionem Ungarorum*) kreće s ogromnom vojskom prema Litvi, Škotskoj i Danskoj, da bi skrenuo do Kölna, gdje je pobio 11 tisuća djevoja, ostavljajući ih samo nekoliko na životu (ovdje se priča referira na sv. Uršulu). Potom je Aquila krenuo prema Apuliji i Lombardiji, te je usnuo san: anđeo ga je pozvao u zemlju kralja Kazimira, kojeg su nedavno ubili njegovi vlastiti plemići. Dakle, Aquila je stigao u zemlju "Slavena i Hrvata" kao instrument Božje osvete. Pobjedom, ali i ženidbom slavenskim ženama, on i njegovi ljudi zadobili su legitimitet kao novi gospodari kraljevstva. Sličnu praksu primijenio je i njegov sin Koloman ženidbom Hrvaticom.

U *Kronici* se dalje spominju Aquilini nasljednici sve do njegova praunuka Yessea (Gejsze), koji je oženio poljsku princezu Adelaidu Krakovsku, koja je bila obrazovana kršćanka te koja djeluje kao *mulier suadens*, tj. žena koja nagovori svoga muža da prihvati kršćanstvo. Uskoro je Adelaida rodila sina, kojeg je krstio sv. Adalbert. Posljedično, u *kronici* započinje opis Stjepanove vladavine i načina na koji je zadobio krunu od Svete Stolice. Spomenut je i Stjepanov susret s poljskim vladarom Mješkom (u stvarnosti Boleslavom I.) u kontekstu utvrđivanja mira i potvrde prijateljstva između dvije zemlje. *Fama sanctitatis* prvog ugarskog kralja proširila se kraljevstvom i za vrijeme njegova života, u *Kronici* su zabilježena i čudesa, točnije ozdravljenja bolesnih ljudi. Njegov sin Emerik slijedio je isti poziv, međutim iznenada

je umro. Suprotno povijesnim činjenicama, u *Kronici* se navodi da je Stjepan imao i druge sinove (Belu, Leventea i Petra) koji su osigurali nastavak dinastije. Posljednja važna osoba u priči jest kralj Ladislav kao osoba koja je promicala kanonizaciju sv. Stjepana te koja je slijedila njegov svijetli primjer. Time završava zaplet *Kronike* prema rukopisu u seriji *Codex Varsovianus Zamoyskianus*, no potom je uključen dio preuzet iz rukopisa *Codex Vratislaviensis Ossolianus II*. Taj kratki navod bavi se kanonizacijom Stjepana i Emerika te Ladislavovom pomirbom s bratom mu Solomonom. Čuda sv. Stjepana zadnji su upis u izvoru. U dodatku (186) priložena je karta koja prikazuje Aquilinu kampanju opisanu u *Kronici*.

Slijedi zaključak glavnog priređivača M. Homze koji se nalazi u dvije verzije, na slovačkom (187-190) i na engleskom jeziku (191-195), te u kojem se naglašava znanstveni doprinos ovog, slovačkog izdanja *Ugarsko-poljske kronike*. Autor je naglasio kako *Kroniku* ne treba promatrati samo kao narativan izvor, već i kao programatski spis koji predstavlja jednu od najstarijih ideja o povijesti Mađara i načinu njihova dolaska. Ponovno naglašava značenje koje je *Kronika* imala, a i imat će u povijesti Ugarske, Poljske te Slovačke. Slijedi karta na koju su ucrtana mjesta spomenuta u *Kronici*, radi boljeg snalaženja u tekstu. Popis bibliografije opsežan je, a dodani su mu i indeks imena, popis kratica, genealogija Arpadovića prema kronici te karta rijeka i planina spomenutih u kronici.

Slovačko izdanje *Ugarsko-poljske kronike* vrlo je vrijedan pothvat Martina Homze kao priređivača, uz prijevod Jane Balegove, te se može svrstati rame uz rame njihovim mađarskim i poljskim verzijama. Samo djelo nudi pregršt informacija kako za istraživanje same *Kronike*, tako i u smislu njezina mjesta u historiografijama raznih naroda. Potrebno je ponovno istaknuti da je vrlo vrijedno to što nastoji tematiku približiti širem čitateljstvu svojim jednostavnim i zanimljivim stilom. Isto tako, otvara mnoga zanimljiva pitanja i razrađuje kontroverznu problematiku te je više nego prikladna polazišna točka za daljnju akademsku raspravu. Upravo zbog svega navedenog, potrebno je uputiti čestitke priređivaču i prevoditeljici.

Zuzana Orságová

Statut Bratovštine sv. Nikole mornara u Kotoru iz 1463. sa alegatima do 1807. godine: Fototipsko izdanje sa prepisima, prevodima i registima, priređivači Miloš Milošević i Jelena Antović, Bokeljska mornarica Kotor, Kotor 2009., 256 str.

Pomorstvo je kroz sva prošla stoljeća, sve do najnovijega vremena, najvažnija gospodarska djelatnost i svojevrsan zaštitni znak grada Kotora i drugih naselja u Zaljevu hrvatskih svetaca. Upravo se stoga u tim krajevima vrlo rano javlja organizacija pomoraca nalik sličnim cehovskim, odnosno bratimskim, udrugama duž Jadrana i Sredozemlja. Prema legendi, organizacija mornara u Kotoru javlja se još u 9. stoljeću, a prvi je put u pisanom dokumentu zabilježena 1353. godine (bilježi se kao *Pia sodalitas naviculatorum Catharensium*).

Bratovština sv. Nikole mornara u Kotoru te njezin Statut iz 1463. godine i do sada su bili predmet proučavanja niza povjesničara koji su se bavili poviješću Kotora, osobito njegovom pomorskom razvojnom sastavnicom. Statut Bratovštine sv. Nikole mornara objavio je i komentirao Josip Gelčić (Gelcich) još 1889. godine (Gelčić je objavio samo prijepis rukopisa Statuta, dok je brojne druge prateće dokumente iz vremena nakon 1463. godine donio u registama), a 1994. godine na tu je temu objavljena doktorska disertacija Slavka Mijuškovića (*Kotorska mornarica*, Podgorica, 1994.). Nakon potresa 1979. godine u Biskupskom arhivu u